

multicongress

II. Uluslararası
Multidisipliner Çalışmaları Kongresi
4-5 Mayıs 2018, Adana-Türkiye

*2nd International
Congress on Multidisciplinary Studies
4th-5th May 2018, Adana-Turkey*

Bildiri Tam Metin Kitabı

Proceeding Book

İlahiyat

Theology

Editör / Editor

Prof. Dr. Münir YILDIRIM

AKADEMİSYEN
KİTAPevi

Editör / Editor • Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Kapak Tasarım / Cover Design • Emre Uysal

Kitap Tasarım / Book Design • M. Fatih SANSAR

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2018 // October 2018-ANKARA

ISBN: 978-605-258-095-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Akademisyen Kitabevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz

Yayıncı / Publisher • Akademisyen Kitabevi

Akademisyen Kitabevi Adres /Address:

Halk sokak No: 5/A Yenışehir / Ankara

Tel : +90 (312) 431 16 33

GSM : +90 (533) 765 23 74

web: www.akademisyen.com

e-mail: info@akademisyen.com

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

ÖN SÖZ.....	VII
KURULLAR	VIII
DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITUTION.....	VIII
DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS	VIII
DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE	VIII
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE	VIII
BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD	IX
SEKRETERYA.....	XIII
İLERİKİ BİR TARİHTE DÖVİZ SATIŞIYLA İLGİLİ YAPILAN ANLAŞMA VE BU ANLAŞMADAN BEDEL ALMAK.....	1
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN DİN EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	14
NAMAZ MÜKELLEFİYETİNİN GÜNEŞİN BATIŞIYLA OLAN İLİŞKİSİ.....	33
AHMED VÂSİF'IN <i>MEHÂSİNÜ'L-ÂSÂR VE HAKÂİKÜ'L-AHBÂR</i> ADLI TARİHİNDE EDEBÎ BİR ÜSLÛP: ÖLÜMÜ GÜZEL SÖYLEMEK	44
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN İNSAN VE TRAFİK SORUMLULUĞU	54
HADİS METİNLERİNİN ANLAŞILMA VE YORUMLANMASINDA BELAGATIN ROLÜ	62
BİR TÜRK AHLÂK FELSEFESİ İNŞASI İÇİN KAVRAM TEMELLENDİRMESİ: Bir Türk Ahlâk felsefesinin İmkânı	74
ELÇİLERİN İŞLERİ KİTABI VE İLK DÖNEM HİRİSTİYAN MİSYON FAALİYETLERİ.....	94
İSLÂM'IN ÖNGÖRDÜĞÜ ÇEVRE AHLÂKININ NERESİNDEYİZ?	102
KABUL AÇISINDAN FÂSİĞİN HABERİ.....	121
NECMEDDÎN-İ KÜBRÂ'NIN BAZI VÂKIA YORUMLARI.....	134

TASAVVUFTA MÜRİD-MÜRŞİD İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA HIZIR KISSASI	142
YENİ ADANA GAZETESİ IŞIĞINDA 100 YIL ÖNCEKİ DİNİ TARTIŞMALAR VE İLMİ DEĞERİ.....	153
İ‘LÂMU’L-MUVAKKI‘İN’İN İSMİ ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR	176
SAHİH KIRÂATLERİN TESPİT VE TERCİHİNDE İCMÂİN ROLÜ*	187
İNSAFLI BİR İSTİHSAN ELEŞTİRİSİ ÖRNEĞİ: EBÜ’L-MUZAFFER ES-SEM‘ÂNÎ.....	195
ABDÜLHAY LEKNEVÎ’DE ZAYIF HADİS KULLANIMINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	206
ŞER‘Î HÜKÜMLERİN DEĞİŞİMİ VE“ <i>Mevrid-i Nasta İctihada Mesağ Yoktur</i> ” KAİDESİ MUKTEZASINCA BU DEĞİŞİMİN SINIRI.....	217
TASAVVUFTA MURAKABE VE MUHASEBE	229
EŞ‘ARİ’NİN KELAM METODU	236
MUTEDİL ZÜMRENİN TAVRI*	243
İSLAM HUKUKU BAĞLAMINDA GÖÇ VE HÜKÜMLERİ	250
TASAVVUFTA KERAMET ANLAYIŞI	268
HZ. PEYGAMBER’İN FESAHAATİNDE ÖNE ÇIKAN ÖNEMLİ ÜSLÛP UNSURLARI	276
ALLAH’IN VARLIĞININ DELİLLERİ BAĞLAMINDA DEİZM PROBLEMİ.....	292

ÖN SÖZ

Multidisipliner alanlarda yapılan çalışmalar, 21. yüzyılda dünya çapında ilgi gören ve desteklenen çalışmaların başında gelmektedir. Bu bağlamda dünyada birçok üniversitede multidisipliner programlar açılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, dünyanın önde gelen ülkelerinde multidisipliner konular üzerine çalışan bilim insanı sayısı her geçen gün artmaktadır. Multidisipliner alanlardaki çalışmalar dünya çapında hız kazanırken Türkiye’de de Yüksek Öğretim Kurumu tarafından multidisipliner programlar desteklenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, multidisipliner alanda Türkiye’de yapılan çalışmalar halen yeterli düzeyde değildir.

4-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Adana’da gerçekleştirdiğimiz "II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi " ile farklı disiplinlerde çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek, yeni bir bakış açısı ortaya çıkarmayı, disiplinler arasında bilgi etkileşimini sağlamayı ve multidisipliner çalışmalara bilim dünyasının dikkatini çekmeyi amaçladık. Bu amaç doğrultusunda; sempozyuma sunulan bildiriler kitaplaştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Sempozyuma katı veren kurumlara, kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan meslektaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

KURULLAR

DÜZENLEYEN KURUM / ORGANIZING INSTITUTION

Çukurova Üniversitesi

DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS

Adana Büyükşehir Belediyesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Çağ Üniversitesi

Seyhan Belediyesi

SOBIAD

ASOS

Çukurova Araştırmaları Dergisi

ASOS Journal

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

ASOS Yayınları

Akademik İletişim

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Haşim AKÇA, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,

Prof. Dr. Ellie ABDİ, Montclair State Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Tomasz NIZNIKOWSKI, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. Meriç ERASLAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Reza BEHDARİ, East Tahran Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Öğr. Gör. M. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alparslan DAYANGAÇ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemal SAKALLI, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dana BABAU, (Medicine and Pharmacy of Targu Mures Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Deniz ABİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dušan MITIĆ, Belgrade Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Emel ORAL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Esat ARSLAN, Çağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. F. Duygu SABAN ÖKESLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof.Dr. Fedâ Rehimov Hannanoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Prof. Dr. Fikret DÜLGER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Haluk BODUR, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrem TÖRE, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat DURUKAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Muzaffer SÜMBÜL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

- Prof. Dr. Münir YILDIRIM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Orhan BAŞ, Ordu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Orhan DOĞAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Pelin YILDIZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ramazan BİLGİN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Roger ENOKA, Colarado Üniversitesi, ABD
- Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Turgay BİÇER, Marmara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Tülin ARSEVEN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Yahya Fatih AYAZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet İNCE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet TEKE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Aysel ÇİMEN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Bülent ELİTOK, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Deniz ZEREN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Erdem ÇANAK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Evşen NAZİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Fatma Ebru İkiz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Fűrüzan ASLAN, İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hülya YÜCEER, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İlter Ünlükaptan, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İsmail ŞIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ömer KORKUT, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Rabia ÇİZEL, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Doç.Dr. Rovshan Aliyev, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Doç.Dr. Saadet Gandilova Tagı kızı, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Doç.Dr. Sūdabe Salihova, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - UNEC, Azerbaycan

Doç. Dr. Şebnem HELVACIOĞLU, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yavuz DUVARCI, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah AKPINAR, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kürşat ERSÖZ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Aqıl Memmedov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Baki BAĞRIAÇIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Banu ÖZTANRIÖVER, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behçet Yalın ÖZKARA, Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behzad DİVKAN, East Tahrān Branch İslamic Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Berrin GÜNER, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Burcu GÜRKAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Dilan ALP, Şırnak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Eray YAĞANAK, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Erhan AKDEMİR, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Esengül İPLİK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Fethi NAS, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gözde TANTEKİN ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakan GÜNEYLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gürol ZIRHLIOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakkı ÇİFTÇİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrfan DÖNMEZ, Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Erim GÜLAÇTI, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Bülent ÖNER, Gelişim Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mir Hamid SALEHIAN, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Fazıl HİMMETOĞLU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa CANER, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KILLI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mümine KAYA KELEŞ, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Neval AKÇA BERK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nil YAPICI, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nurkhodzha Akbulaev, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Ramis KARABULUT, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Samet EVCI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Seda ÇELLEK, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Sevda DOLAPÇIOĞLU, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Şahin EKBEROV, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Toğrul NAĞİYEV, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Tolga AKAY, Kafkas Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Volkan YURDADOĞ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Zehra Doğan SÖZÜER, Haliç Üniversitesi, Türkiye

Dr. Ali BİRBİÇER, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Dr. Fatih ERHAN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nermin TANBUROĞLU, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nigar NAĞİYEVA YORULMAZ, Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

SEKRETERYA

Araş. Gör. Ahmet KARDAŞLAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Araş. Gör. Esra ASICI, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Okutman Pınar ÇAM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERİN DİN EĞİTİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Problems in Religious Education of Students with Special Needs and Offering Solution to These Problems

Rıdvan DEMİR*

GİRİŞ

Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü işbirliği ile 2002 yılında yapılan araştırmaya göre; Türkiye’de nüfusun %12.29’unu özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerden oluştuğu ve bu bireylerin sayısının 8 milyonun üzerinde olduğu belirtilmektedir (Özgür, 2015: 50). Özel gereksinimli bireylerin sosyal hayatta kendilerine yer bulmalarında hiç şüphesiz eğitimin önemi çok büyüktür. Henüz istenilen seviyeye ulaşmamakla birlikte son yıllarda ülkemizde özel gereksinimli öğrencilerin eğitim ve din eğitimlerinde olumlu gelişmeler görmek mümkündür. Bu bireylerin daha nitelikli bir eğitim alabilmeleri için eğitim-öğretim sürecinde ne gibi sorunlarla karşılaşıldığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamız özel gereksinimli bireylerin eğitiminde karşılaşılan sorunları din eğitimi özelinde ele almaktadır. Çalışma örgün eğitim kurumları (okullar) ile sınırlı tutulmuş olup üç bölümden oluşmaktadır. 1. Kısımda özel eğitimin kurumsal olarak Türkiye’deki gelişimi yer almaktadır. Burada süreç Osmanlı döneminden başlayarak ele alınmış ve engellilere ait okul ve kurumlara değinilerek o dönemde engellilerin eğitiminde din öğretimine yer verildiğine temas edilmiştir. 2. Kısımda Türkiye’de Özel Eğitim Din Eğitimiyle ilgili mevcut genel durum ele alınmıştır. Özel eğitim kurumları ve buradaki DKAB dersinin ders saatlerine değinilmiştir. 3. Kısımda ise Özel Eğitim Din öğretiminde karşılaşılan problemler güncel araştırmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1- Türkiye’de Özel Eğitim

Türkiye’de özel eğitim ile ilgili çalışmaların başlangıcının esasen çok eskilere dayandığı söylenebilir. Osmanlı dönemindeki Enderun Mektepleri’nin dünyada üstün zekâlı çocukların eğitimleri açısından en eski örnek olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır (Çitil, 2017: 13). Osmanlı Devleti dönemindeki "Enderun" üstün özel yeteneklerin

*(Dr. Öğrt. Üyesi)Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fak. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, email; remir4@gmail.com

dünyadaki ilk sistemli seçim, eğitim ve istihdam örneği olarak görülmektedir. Üstün zekâlı ve kabiliyetli çocuklar için oluşturulan bu sistem Osmanlıların yükselme ve yayılma dönemlerinin temel güçlerinden biri olmuştur (Özgür, 2015: 43).

Osmanlılarda engelliler hiçbir zaman toplumdan dışlanmamış ve bir yük olarak görülmemişlerdir. Örneğin, zihinsel engelli bireyler açısından bakıldığında, Osmanlı toplumunda, zihinsel engeli olan bireylerin önce sağlıklı bir şekilde korunması, daha sonra ise darüşşifa veya bimarhane gibi kurumlarda tedavi edilmeleri yönünde çabaların olduğu bilinmektedir (Çitil, 2017: 14). Fakat engelli bireylerin çocukluktan başlanarak eğitilmelerine yönelik kurumsal bir yapılanma II. Abdülhamit dönemine kadar mevcut değildir.

II. Abdülhamit döneminde önemli gelişmeler kaydeden Türk eğitiminin en önemli icraatlarından birisi de işitme, konuşma ve görme engellilerin sosyal yaşama katılımlarının sağlanması olmuştur. Bu amaçla Avusturyalı Ferdinand Grati efendi'nin girişimleri ve dönemin Maarif Nazırı Münif Paşanın gayretleriyle 30 Eylül 1889'da "Sağır ve Dilsiz Mektebi" açılmıştır (Çitil, 2017: 16). Okula 1891'de görme engelliler sınıfı da eklenmiştir. Engellilere yönelik hizmet veren bu okulun üniforması, alfabesi, müfredatı ve öğrenciye sağladığı olanaklar göz önünde bulundurulduğunda özel eğitimin kurumsallaşması açısından dikkat çekicidir. Mevcut durumuyla Osmanlıdaki Sağır, Dilsiz ve Ama Mektebi, engelli bireylere kurumsal bir eğitim verilmesi noktasında ilk olma özelliği taşımaktadır (Balcı, 2013; Günay ve Görür, 2013: 66).

"Sağır, Dilsiz ve Âmâ Mektebi"nde öğrenim gören öğrencilere okuma yazma eğitiminin yanında hüsn-i hat, Mükâleme, Hesab, Vazife, Ulum-ı diniye, Amelî eşya dersleri öğretilmekteydi (Günay ve Görür, 2013: 67). Din eğitimi açısından bakıldığında önemli olan husus okulun müfredatında inanç ve ibadet konularını içeren "Ulum-ı diniye" adı altında din öğretimine yer verilmesidir. Bu durum engelli bireylere din eğitimi verilmesinin önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Sultan II. Abdülhamit döneminde engellilerin din eğitimiyle ilgili kayda değer bir diğer husus ise 1890 yılında kuruluş çalışmaları yapılan Darülaceze'ye görme engellilerin kabul edilmesidir. Burada görme engellilere Kur'an, ilahiler ve bazı naatların öğretimini yapıldığı bilinmektedir (Çitil, 2017: 22; Sayı, 2008: 71). Sultan II. Abdülhamit, Darülaceze'deki görme engelliler bölümünden derslerini başarıyla tamamlayanlara belge verilmesini, bunların camilerde mukabele okumalarını, tekke ve zaviyelerde görevlendirilmelerini istemiştir (Sayı, 2008: 71).

Sağır, Dilsiz ve Âmâ Mektebini başarı ile bitiren öğrenciler genellikle bu kurumda öğretmen oluyorlardı. Konuşulan sözlerin, alınan kararların

gizli kalması için dilsizlerin bir kısmı da Babıali'de (hükümet konağında) istihdam ediliyordu. (Günay ve Görür, 2013: 57). Okul için tahsis edilen müstakil binanın bir türlü bulunamaması veya inşa edilememesi nedeniyle okulun, çeşitli okullar içerisinde bazen bir, bazen birkaç sınıf tahsis edilmek suretiyle adeta seyyar bir okul olarak eğitime devam etmesine sebep olmuştur. Sadece bir yerde bulunan bu okula olan ulaşım zorluğu nedeniyle isteyen herkes çocuklarını gönderememiştir. Bu nedenle okul, istenen düzeyde başarı sağlayamamış ve 30 yıl eğitim verdikten sonra kapatılmıştır (Günay ve Görür, 2013: 69).

Bu tarihten sonra uzun bir süre özel eğitim alanında ciddi bir yeni hareket görülmemiştir. 1921 yılında İzmir'de özel bir Sağırılar-Körler Okulu açılmış ve bu okul Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak 1924 yılından 1950 yılına kadar hizmet verdikten sonra aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir (Akçamete, 1998: 198). 1950'den 1980 yılına kadar özel eğitim hizmetleri, İlköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde bir şube müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 1980 yılında Özel Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş, 1983 yılında ise Genel Müdürlük Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. 1992 yılında ise Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur ve alanla ilgili tüm çalışmalar buradan yönetilmeye başlanmıştır. Milli Eğitimdeki merkez örgütün çalışmaları ile illerdeki İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesindeki Özel Eğitim konusuyla ilgili birimler bu hizmeti ülke bazında yürütmeye çalışmaktadırlar. 2006 yılında Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği yeniden düzenlenmiş, özel eğitim kurumları Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumundan alınarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (Akçamete, 2009: 57-61).

Ülkemizde resmi ya da özel olsun özel eğitimden sorumlu kurum Milli Eğitim Bakanlığı'dır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda özel eğitimden sorumlu Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve buna bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) hizmet vermektedir. Özel gereksinimli öğrenciler Milli Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumlarında ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'nde eğitim görmektedir.

Türkiye'de 2017 yılı itibarıyla örgün eğitim kurumlarına devam eden özel eğitim gereksinimli öğrencilerin toplam sayısı 333.598'dir. Bu öğrencilerin engel gruplarına göre dağılımına bakıldığında; Kaynaştırma eğitimi alan; 242.486; Özel eğitim sınıflarına devam eden 42.900; Hafif

zihinsel:14.591; Ağır-Orta Zihinsel: 26.028; Görme engelli 1.247; İşitme Engelli 4.334; Ortopedik Engelli: 510 öğrenci olduğu görülmektedir. Özel eğitim kurumlarında en fazla kaynaştırma eğitimi alan öğrenci bulunurken en az ortopedik engelli öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilere Türkiye genelinde 1362 özel eğitim kurumunda, 7823 derslikte 12009 öğretmen ile örgün eğitim verilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Örgün Eğitimdeki Özel Eğitim Kurumları, Öğrenci, Öğretmen ve Derslik Sayıları

Okul Türü	Okul / Kurum	Toplam Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
ÖZEL EĞİTİM ÖRGÜN EĞİTİM TOPLAMI	1362	333 598	12009	7823
Özel Eğitim Okulu Bünyesindeki Ana Sınıfları	139	1120	320	255
İşitme Engelliler İlkokulu	42	740	203	339
İşitme Engelliler Ortaokulu	42	1543	578	254
İşitme Engelliler Özel Eğitim Meslek Lisesi	21	2051	497	245
Görme Engelliler İlkokulu	17	508	162	77
Görme Engelliler Ortaokulu	17	700	262	224
Görme Engelliler Özel Eğitim Meslek Eğitim Mer	2	39	15	4
Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler İlkokulu	36	761	168	243
Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler Ortaokulu	43	1523	475	106
Hafif Düzey Zihinsel Engelliler Mesleki Eğit Mer.	143	12307	2575	1099
Özel Eğitim Uyg. Mer. I Kademe (Ağır-Orta)	294	8420	1932	2420
Özel Eğitim Uyg. Merkezi. II Kademe (Ağır-Orta)	289	7549	1947	666
Özel Eğitim İş Uyg. Mer. III Kademe (Ağır-Orta)	242	10059	2511	1499
Özel Eğitim Sınıfı (İlkokul)	--	21473	--	--
Özel Eğitim Sınıfı (Ortaokul)	--	21427	--	--
Kaynaştırma Eğitimi (Anaokulu)	--	3585	--	--
Kaynaştırma Eğitimi (İlkokul)	--	94 897	--	--
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaokul)	--	109 684	--	--
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaöğretim)	--	34320	--	--
Ortopedik Engelliler İlkokulu	3	295	45	58
Ortopedik Engelliler Ortaokulu	3	382	52	25
Ortopedik Engelliler Özel Eğitim Meslek Lisesi	2	103	37	14

Özel (Özel) Eğitim İlkokulu	18	68	204	246
Özel (Özel) Eğitim Ortaokulu	9	44	26	49
Uyum Güçlüğü Olanlar Ortaokul	1	41	10	16
ÖZEL EĞİTİM YAYGIN EĞİTİM KURUMLARI				
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	2 074	373 942	22 264	27 342
Özel Eğitim Okulu	38	4092	--	--

Kaynak: http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=270

2. Özel Eğitimde Din Eğitimi

Bireyin yetersizlik yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi yerine getirememesi engel/engellilik olarak tanımlanabilir (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1988: 5). Bu noktadan hareketle özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitime "özel eğitim" denir. Özel eğitime ihtiyacı olan birey çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından yaşlılarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyleri ifade etmektedir (MEB, 2006: 6–17).

Gerek doğuştan gerekse sonradan herhangi bir sebeple olsun insanların dünya hayatında şöyle veya böyle ya ilahi irade tarafından imtihan edilmeleri ya da kendi hataları ve kusurları neticesinde çeşitli engel durumlarıyla karşılaşmaları söz konusu olmaktadır (Karagöz, 2005: 55–62). Yapılan çalışmalar engelli bireylerin engelleri ile başa çıkmada ve karşılaştıkları sorunları (Manevi/Psikolojik) aşmada dinin önemli bir rolü olduğunu göstermektedir (Kula, 2005: 241; Musayev, 2016: 171). Din, engelli birçok kişi için manevi açıdan destekleyici bir olgudur. Bu sayede toplumda çeşitli şekillerde engellenen ve bu engeli aşamayarak çaresizlik içinde kalan insanlar, Allah'a sığınarak teselli bulmuş, dine yönelerek ümit ve güven duygularını yenilemişlerdir. Zor şartlar altında kalan insanların dine yöneldiği ve hatta dini inançları sayesinde ayakta kalabildikleri görülmektedir. Olumsuz şartlar altında inancın gücüne sarılmak ve dua etmek insanlara kendilerini iyi hissettirmekte pozitif tutumlar kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Kara, 2008: 317).

İslam dini insana sırf insan olmasından dolayı değer vermiştir. Yüce Allah insanı en güzel bir biçimde yaratarak varlıkların en şerefli konumuna yükseltmiştir (İsra/70). “Sizin en hayırlınız, takvada ileri

olanınızdır” (Hucurat/13) ayeti insanın üstünlüğünün engelli veya sağlıklı oluşuna göre değil imanına, yaptığı güzel davranışlara ve Allah’a duyduğu yakınlığa (Takva) göre olduğunu göstermektedir.

Hız Peygamberin uygulamalarında engelli bireyleri engellerinden dolayı dışlamadığı, onlara sosyal hayatın içinde yer almaları için çeşitli görevler verdiği görülmektedir. Örneğin görme engelli Abdullah İbn Ümmi Mektum’u çeşitli nedenlerden dolayı yerine 13 kez vekil bıraktığı, ortopedik engeli olan Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderdiği bilinmektedir (Özafşar, 2003: 138). Hz. Peygamber engelli bireylere yardım etmenin bir sadaka (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/152) olduğunu ifade ederek engellilere yardım etmeyi dini ve insani bir sorumluluk olarak teşvik etmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere İslam kültüründe engelliler gerekli önemi görmüşler, toplum içinde yapabilecekleri görevleri üstlenmişler ve toplumdan dışlanmamışlardır. Bu durum onların eğitimi içinde söz konusudur.

Engelli bireyler açısından dinin dolayısıyla onlara verilecek din eğitiminin hayata bir anlam yükleme ve karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelme noktasında motive edici bir yönü bulunmaktadır. Görme engelli, işitme engelli veya ortopedik engellilerin, engelleri nedeniyle dini yükümlülüklerden muaf oldukları düşünülemez. Bu anlamda onlara da dini değer ve emirleri, anlayabilecekleri ve hayatlarına tatbik edebilecekleri en üst düzeyde vermek gereklidir (Gün, 2015: 88). Her insan akli ve bedeni yeterlilikleri ölçüsünde dinin getirmiş olduğu öğretileri bilmek ve yaşamakla sorumludur. Bu noktada özel eğitime ihtiyaç duyan eğitilebilir zihinsel engelli bireylerin de akli melekeleri ölçüsünde dini sorumluluklarını yerine getirmeleri söz konusudur. Bundan dolayı din eğitimi bireyin anlam arayışı başta olmak üzere, toplumsallaşmasında, içinde bulunduğu kültürün değerlerini benimsemesinde, günlük hayatta karşılaştığı sorunlar ve engelleri aşmasında vb. etkisinden dolayı engelli bireylere verilmesi gereken bir eğitim olarak değerlendirilebilir (Kula, 2004: 20).

Örgün eğitim kurumlarında engelli öğrencilere verilen DKAB dersinin mevcut durumuna bakıldığında bu dersin müfredatta verilen zorunlu derslerden birisi olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın belirlemiş olduğu 29.06.2012 tarih ve 96 sayılı kararı ve 05.09.2012 tarih ve 149 sayılı kararına göre DKAB dersi özel eğitim okullarında okutulan zorunlu derslerin arasında yer almıştır. Buna göre DKAB dersi İşitme, görme ve ortopedik engelliler ilkokulu ve ortaokulları ile eğitilebilir zihinsel engelliler okullarında (4. ve 8. sınıflar arasında) 2 saattir. Otistik çocuklar eğitim merkezleri ve öğretililebilir zihinsel engelliler eğitim uygulama okulları’nda ise haftada 1 saattir. Ortaöğretim düzeyinde faaliyet gösteren (görme, işitme, zihinsel ve

ortopedik engelliler) özel eğitim meslekî eğitim merkezlerinde ise haftada 1 saat okutulan zorunlu derslerdendir (Tablo 2).

Tablo 2. Özel Eğitim Okullarındaki DKAB Dersi Haftalık Ders Saatleri

EĞİTİM KADEMESİ	DKAB DERS SAATİ
Görme Engelliler İlkokulu ve Orta Okulu	2
Görme Engelliler Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi	1
İşitme Engelliler İlkokulu ve Orta Okulu	2
İşitme Engelliler Özel Eğitim Meslek Lisesi	1
Ortopedik Engelliler İlk ve Orta Okulu	2
Ortopedik Engelliler Özel Eğitim Meslek Lisesi	1
Eğitilebilir Zihinsel Engelliler İlk ve Orta Okulu	2
Eğitilebilir Zihinsel Engelliler Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi	1
Öğretilebilir Zihinsel Engelliler ve Otistik Çocuklar	1
Eğitim Uygulama Okulları (I ve II Kademe)	1
Özel Eğitim İş Uygulama Merkezleri	1

Kaynak: http://orgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=670

Bunun haricinde işitme, görme, hafif zihinsel ve ortopedik ortaokullarında haftalık ders çizelgelerinde seçmeli derslerin arasında Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri haftada 2'şer saat olmak üzere bulunmaktadır.

Engellilerin din eğitimi konusuyla ilgili yapılan bir araştırmada engellilerin örgün eğitim kurumlarındaki DKAB derslerinde verilen dini bilgileri, genel olarak yeterli bulmadıkları belirlenmiştir (Özdemir, 2016: 114). Bunun sebebi olarak ders sürelerinin yetersizliği, müfredatın genel konuları içerdiği ve dini bilgilerin yetersiz kalışı vb. olduğu ifade edilmiştir. Yukarıda DKAB dersinin özel eğitimdeki yerine ve mevcut durumuna değinildikten sonra bu dersin örgün eğitim kurumlarında karşılaştığı problemlerin neler olduğu bir sonraki bölüm altında değerlendirilecektir.

3. Türkiye’de Özel Eğitim Din Eğitiminde Karşılaşılan Problemler

3.1. Eğitim/Öğretim Programından Kaynaklanan Sebepler

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitime "özel eğitim" denir (MEB, 2006: 6–17). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere özel eğitim alanında bu eğitime ihtiyacı olan bireylerin engel ve özellikleri dikkate alınarak eğitim programları hazırlanmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde çeşitli engel gruplarına sahip özel eğitim öğrencilerine yönelik hazırlanan eğitim programları içerisinde Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programları mevcuttur. Bu programlarla ilgili genel olarak bir değerlendirme yapıldığında şunlar söylenebilir.

DKAB dersinin de içinde yer aldığı eğitim programlarında uzun yıllardır köklü bir değişiklik yapılmamıştır. Örneğin, 2001 yılından beri uygulanmakta olan “Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklar İlköğretim Eğitim Programı” hakkında bugüne kadar kapsamlı bir değişikliğe gidilmemiştir. 2005 yılında normal ilköğretim programı yenilenmiştir. Normal ilköğretim programındakine paralel olarak eğitilebilir çocuklar ilköğretim programında da bazı değişiklikler yapılmıştır. DKAB dersinin saati haftada 1 saatten 2 saate çıkarılmıştır ancak dersin içeriğinde her hangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu konuyla ilgili bir çalışmada özel eğitim öğretmenlerinden programda değişmesini istedikleri ders varsa belirtmeleri istenmiş ve en çok oran (%23) DKAB dersi olarak tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak ise DKAB derslerinin kavramsal olarak çok soyut ve öğrenci seviyelerine uygun olmadığı ifade edilmiştir (Akkuş, 2007: 79).

Yine (Eğitilebilir) düzey bireylerin devam ettiği özel eğitim mesleki eğitim merkezi (İş Okulu) programında da 2005 yılından bu yana kapsamlı bir değişiklik yapılmadığı görülmektedir. 03.09.2012 tarih ve 148 sayılı Karar ile ismi “Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Okulu) Eğitimi Programı” olarak değiştirilen programda DKAB derslerin içeriğinde bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu konuyla ilgili yapılan bir din eğitimi çalışmasında (Demir, 2017b) DKAB öğretim programını hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme açılarından öğretmen görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, DKAB programındayer alan hedeflerineğitilebilir zihin engelli çocuklara uygun olmadığı ve haftalık ders saati süresinin hedeflenen özel amaç ve davranışlara ulaşmak için yetmediği tespit edilmiştir. Programdaki içeriğin öğrencilere hangi sınıfta hangi konuların öğretilceği

belirtilmediğinden dolayı derse giren öğretmenlerin işlerini zorlaştırdığı ifade edilmiştir.

Ayrıca programda yer alan etkinlik ve değerlendirme çalışmaları örneklerinin yeterli olmadığı, ölçme teknikleri ve araçlarının sayısının artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu verilere göre Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi DKAB öğretim programının öğrencilerin öğrenme durumları göz önünde bulundurularak güncellenmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Diğer taraftan Milli Eğitim Bakanlığınca orta, ağır ve otistik çocukların devam ettiği “Özel Eğitim Uygulama Merkezleri (I. ve II. Kademe), ilkokullar, ortaokullar ile bünyesinde otistik çocuklar için açılan özel eğitim sınıfları bulunan okullarda uygulanmak üzere bir eğitim programı hazırlanmıştır (MEB, 2013). Eğitim programı içerisinde DKAB dersi öğretim programı da vardır. Ancak bu öğretim programının DKAB dersi açısından orta, ağır, otistik bireylere uygun olup olmadığı ya da uygun ise ne derece uygun olduğu konusunda din eğitimi açısından bir çalışma yapılmamıştır. Konuyla ilgili olarak eğitim uygulama okulu eğitim programına yönelik yapılan bir çalışmada (Eratay ve diğerleri, 2012: 146) öğretmenlerin %55’inin DKAB dersinin bu okulların programında yer almasını uygun görmediğini, (orta/ağır/otistik) zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin bu dersi anlayamadıklarını, öğretmenlerin öğrencilerin akademik seviyelerine inemediği ve DKAB dersini veren branş öğretmenlerinin hizmet içi eğitimle desteklenmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Konuya işitme engelli bireyler açısından yaklaşıldığında bu bireyler için hâlihazırda uygulanan özel bir DKAB öğretim programı bulunmadığı dikkat çekmektedir. İşitme engelli çocuklara yönelik öngörülen DKAB dersi müfredatına baktığımızda, bu çocukların işitebilen yaşlılarıyla aynı müfredatı ve kitabı takip etmek zorunda kaldıkları görülmektedir (Başkonak, 2017: 89). Her ne kadar hazırlanmış bireysel eğitim planlarıyla müfredatın işitme engelli öğrencilere uyarlanmasına çalışılıyorsa da, öğrencilerin derste takip ettikleri kitap ve konular aynıdır (Gün, 2015: 70).

DKAB dersi bağlamında olmasa da işitme engelliler eğitim programına yönelik yapılan bir çalışmada işitme engelliler okulu 1. Kademe eğitim programının işitme engelli çocuklara olduğu gibi uygulanmasının başarısız sonuçlar vereceği, DKAB dersinin Türkçe, Sosyal Bilgiler ve matematik derslerinden sonra öğrencilerin en başarısız

olduğu ders olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi ise öğrencilerin soyut kavramları öğrenmede karşılaştığı güçlükler ve derslerin yeterince somut hale getirilememesi olduğu belirtilmiştir (Gürgür, 2001: 149).

Görme engelliler için ise Milli Eğitim Bakanlığınca “Görme Engelliler Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Okulu) Eğitimi Programı” (MEB, 2014) hazırlanmıştır. Bakanlığın her bir engel grubu için eğitim programı hazırlaması olumlu bir gelişmedir. Bu öğretim programının DKAB dersi açısından görme engelli bireylere uygun olup olmadığı ya da uygun ise ne derece uygun olduğu konusunda din eğitimi açısından bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda din eğitimcilerinin araştırması gereken konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Öğretimde Araç-Gereç (Materyal) Eksikliğinden Kaynaklanan Sebepler

Din öğretimi alanı diğer alanlara oranla daha fazla özveri ve görsellik istemektedir. Çünkü din öğretimi hem soyut konuların işlendiği bir alandır, hem de hedef kitlesi arasında yaş grubu daha soyut düşünmeye geçememiş ya da somut düşünceden soyut düşünceye geçiş aşamasında olan bireyler vardır. Farklı stil ve öğrenme ihtiyaçlarına sahip olan öğrenciler öğrenme-öğretme etkinliklerinden eşit derecede yararlanamayabilirler. Dolayısıyla farklı öğrenme biçimlerine sahip öğrencilerin eğitimden eşit derecede yararlanabilmeleri için eğitimde materyallerin kullanılması, kullanılan materyallerin de farklı ihtiyaçları olan öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olmasına dikkat edilmelidir (Karasu, 2013: 103). Yapılan araştırmalara göre araç-gereçler kullanılarak işlenen DKAB dersinde öğrencilerin ilgilerinin arttığı belirlenmiştir (Demir, 2008: 81). Dersin görsel ve işitsel araçlar eşliğinde işlenmesi, dersin verimliliği açısından oldukça önemlidir. Derslerde araç-gereç kullanımı soyut şeylerin somutlaşmasına ve akılda kalmasına yardımcı olur. Materyallerin din öğretimindeki en önemli rollerinden biri soyut ve karmaşık olguları basitleştirmesidir.

Genel eğitimde olduğu gibi engellilere yönelik özel eğitimde derslerde kullanılan materyallerin başında ders kitapları gelmektedir. Bu konuda yapılan bir çalışmada DKAB öğretmenlerinin çoğunluğunun ders kitabını dersin ana kaynağı olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir (Demir, 2008: 80).

Özel eğitimle ilgili din öğretimine yönelik tek kaynak, özel eğitim mesleki eğitim merkezi (okulu) DKAB öğretim programı doğrultusunda hazırlanmış özel eğitim mesleki eğitim merkezi (okulu) DKAB ders kitabıdır (MEB, 2015). Bu ders kitabı hafif derece zihinsel engelli bireylerin öğrenim gördüğü mesleki eğitim merkezlerinde ve diğer engelli öğrencilerin öğrenim gördüğü okul ve sınıflarda okutulmaktadır. Konuyla ilgili bir çalışmada özel eğitim DKAB ders kitabı öğretim

programı doğrultusunda içerik, görsel, dil ve anlatım, etkinlikler ve değerlendirme çalışmaları açılarından değerlendirilmiştir (Demir, 2017a). Çalışma da özel eğitim DKAB ders kitabının, içerik açısından bir takım eksikliklerinin olduğu, amaçlara ulaşma noktasında belirlenen içeriğin öğrenci anlama düzeyinin üstünde olduğu, görsel açıdan tam anlamıyla yeterli olmadığı, dil anlatım açısından konuları ele alan metinler ve bazı okuma metinlerinin öğrencilerin okuduğunu anlaması bakımından uzun olup görsel öğelerle somutlaştırılmadığı, genel olarak kitabın tamamına yakınında ünite sonlarında ölçme-değerlendirme etkinliklerinin yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu haliyle DKAB ders kitabının zihinsel engelli öğrencilere tam anlamıyla uygun olmadığı ve yeniden gözden geçirilerek bu öğrencilerin öğrenme özelliklerine uygun hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İşitme engelli öğrencilere yönelik bir çalışmada ise işitme engelli bireylerin DKAB eğitiminde materyal kullanımının ve görsel öğelerin yer verilerek işlenen derslerin ne derece önemli olduğu vurgulandıktan sonra mevcut haliyle DKAB ders kitaplarının işitme engelli öğrencilerin idrakinin çok ötesinde olduğu, uzun cümleler, soyut kavramlar, yapılan tanımlamalar ve görsellerdeki yetersizlik vb. nedeniyle konuların kitaptan okunarak anlaşılmasını ve bu haliyle din eğitimine kaynak olmasının mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir (Gün, 2015: 70–72). Çünkü işitme engelli bireylere yönelik hazırlanmış DKAB ders kitapları mevcut olmadığından normal öğrenciler için hazırlanmış DKAB ders kitapları işitme engelli öğrencilere hitap etmemektedir. Aynı problem görme engelliler, orta-ağır, otistik ve diğer engel grupları için de söz konusudur. Halbuki DKAB dersi bu bireylerin öğrenim gördüğü okullarda da zorunlu dersler arasında yer almaktadır ve bu öğrencilere yönelik olarak din öğretimiyle ilgili kaynakların mevcut olması gereklidir.

Özel eğitimle ilgili yapılan diğer çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Akkuş (2007: 86), Fırat (2010: 65), Duzcu (2015: 59), Gündüz ve Akın (2015: 94) yapmış oldukları çalışmalarda derslere ait ders kitaplarının olmadığı, öğretim materyalleri, araç ve gereçlerin eksikliği sebebiyle engelli bireylere verilen eğitimde verim alınamadığından söz edilmektedir. Bu sonuçlar özel eğitim okullarında araç-gereç ve öğrencilerin özelliklerine uygun materyal eksikliğinin başlıca problemlerden olduğunu ispatlar niteliktedir. Din eğitimi açısından bu konuda yapılan çalışmalarda Etbaş (1999: 107) 1999'dan buyana benzer sonuçların çıkması dikkat çekmektedir. Milli Eğitim

Bakanlığınca bu konudaki eksikliğin giderilmesi engelli bireylere yönelik daha kaliteli bir eğitim için gerekmektedir.

3.3. Öğretmen/Eğitimcilerden Kaynaklı Sebepler

Özel gereksinimli bireylerin işlevsel bir şekilde din eğitiminden yararlanabilmeleri ve dini sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için donanımlı özel eğitim bilgisinin yanında derin din eğitimi bilgisine sahip olan özel eğitimci öğreticilerine ihtiyaç duymaktadırlar. (Dündar, 2016: 643)

Özel eğitim okullarında veya özel eğitim sınıflarında DKAB dersine genel olarak özel eğitim sınıf öğretmenleri girmektedir (Etbaş, 1999: 107; Karasu, 2013: 96). Ders saatinin azlığı, öğrenci ve sınıf sayılarının yetersizliği, DKAB öğretmenlerinin bu okullarda maaş karşılığı derslerini dolduramaması gibi nedenlerle özel eğitim okulları DKAB öğretmenleri tarafından pek tercih edilmemektedir (Başkonak, 2017: 91). Bu okulların tamamında olmasa bile bir kısmında görev yapan DKAB dersi öğretmenleri de mevcuttur. Bu konuda DKAB dersine giren özel eğitim sınıf öğretmenlerinin yeterli din eğitimi bilgisine sahip olmamasından kaynaklanan problemler olduğu gibi, bu okullarda öğretmenlik yapmakla görevlendirilen DKAB öğretmenlerinin, özel eğitim öğretmenliği yapmak için yetiştirilmemiş olmaları da bu öğrencilerle kurulacak iletişimi ve dersin işleniş açısından çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Gün, 2016: 621). DKAB dersi öğretmenleri özel eğitim bilgisi eksikliğinden, öğrencilerin bireysel özelliklerinden vb. kaynaklanan sebeplerle dersi çocukların seviyesine indirgemede sorun yaşayabilmektedir. Örneğin; DKAB öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi alan öğrencilere yönelik DAKB dersi öğretiminde çocukların seviyelerine inmede zorluk çektikleri ve onlara fazla vakit ayıramadıkları için yeterince ilgilenemedikleri tespit edilmiştir (Üzümcü ve Nazıroğlu, 2016: 1556).

İşitme engelli bireylerle ilgili yapılan bir çalışmada DKAB dersi öğretiminde iletişimden kaynaklı sebeplerden dolayı hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin, işaret dili konusunda yetersiz kaldıkları görülmüştür (Gün, 2015: 87). Eğitim uygulama okulu programı ile ilgili (orta ve ağır düzeyde olan öğrencilere yönelik) bir çalışmada ise dersin soyut olması ve DKAB dersi öğretmenlerinin bu konuda yetersiz kaldıkları, öğrencileri yeterince tanıyamadıkları, bu dersin branş öğretmenleri tarafından verilmeye devam edilmesi durumunda branş öğretmenlerinin zihinsel yetersizliği çocukların eğitimleri konusunda hizmet içi eğitimden geçmeleri gerektiği ifade edilmiştir (Eratay ve diğerleri, 2012: 151).

3.4. Fiziki Şartlardan Kaynaklanan Sebepler

Formal eğitimde, öğrencinin davranış değiştirdiği ya da yeni davranışlar (kazanımlar) edindiği en önemli mekânlar okullardır.

Toplulun her ögesinin doğasına uygun inşa edilmesi gereken okullar, hiçbir bireyin dışarıda bırakılmadığı eğitim mekânları olmalıdır. Ülkemizde engelli eğitiminin verildiği okulların tasnifleri öğrencilerin özelliklerine (engel durumlarına) göre ayrı okullarda özel eğitim uygulamaları ile normal okullarda özel eğitim uygulamaları şeklinde yapılmaktadır (Karasu, 2013: 85).

Örgün eğitime devam eden engelli öğrencilerin öğrenimleri için faaliyet gösteren eğitim kurumları özel eğitim kurumlarıdır. Yukarıda (Tablo 1) ‘de verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere ülkemizde engelli bireyler; Görme engelliler, işitme engelliler, ortopedik engelliler, hafif, orta ve ağır zihin engelliler, için açılan ilkokul, ortaokul ve mesleki eğitim merkezlerinde ve otistik çocuklar için açılan eğitim merkezleri (oçem) öğrenim görmektedirler. Ayrıca normal eğitim yapılan okulların bünyesinde sınıflarda kaynaştırma öğrencisi olarak, özel eğitim sınıflarında, evde eğitim ve hastane okullarında eğitim gören çeşitli engel gruplarına dâhil engelli bireyler mevcuttur. Hastane okulları hariç, diğer özel eğitim okul ve sınıflarında DKAB dersi bulunmaktadır.

Engelli bireylerin eğitimi ile ilgili yapılan araştırmalara baktığımızda onların eğitim gördüğü kurum/ okullarda ki sınıf ve ortamların fiziki açıdan kısmen yetersiz olduğu görülmektedir. Örneğin, Gün (2015: 87) İşitme engelli öğrencilerin din eğitimi ile ilgili yaptığı çalışmasında işitme engelli öğrencilerin öğrenim gördüğü okullardaki sınıfların, genel de tüm dersler için özel de DKAB dersinin verimli bir şekilde işlenmesi açısından yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Demir (2017b) Eğitilebilir zihinsel engelli öğrencilerin DKAB öğretim programına yönelik çalışmasında bu öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıfların fiziki durumunun özel eğitim açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer sonuçlar özel eğitim ile ilgili yapılan (Akkuş, 2007: 98; Fırat, 2010: 116) diğer çalışmalarda da tespit edilmiştir.

Gerek özel eğitim okullarında gerekse normal okullarda kaynaştırma ve özel eğitim alt sınıflarında bulunan öğrenci sayıları yönetmeliğe göre belirlenir. Belirlenen sayıların üstüne çıkıldığında hem öğretmenler hem de öğrenciler açısından eğitim öğretimde çeşitli problemler oluşmaktadır. Son yıllarda özel eğitim okullarına beklenenin üzerinde kayıt yaptıran öğrencilerin bulunması sebebiyle bu okullar kapasitelerinin çok üzerinde öğrenciye eğitim vermek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır (Karasu, 2013: 91). Öğrenci sayılarının imkânlar ölçüsünde yönetmeliklerde öngörülen sayılara uygun hale getirilmesi gereklidir.

Belirttiğimiz fiziki yetersizlikler ile ilgili sonuçların MEB'in yaptırdığı çalışmalar içinde geçerli olduğu söylenebilir. MEB tarafından özel eğitimden yararlanan öğrencilerin, hizmet veren öğretmen ve yöneticilerin, paydaşlardan ailelerin görüşleri ile özel eğitim kurumlarındaki mevcut durumun, yeterliliklerin belirlenmesi ve eğitim ortamlarının, öğretim araç-gereçlerinin özel eğitim hizmetlerine uygun olarak kullanımı ve kalite göstergelerinin geliştirilmesi amacıyla 2010 yılında bir çalışma yapılmıştır. Görme, işitme, ortopedik ve eğitilebilir zihinsel engelliler ilköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre okullarındaki eğitim-öğretim yetersizlik nedenlerinin başlarında personel eksikliği dışında “okulun fiziki durumu”, “okulun eğitim materyali açısından yetersizliği” vb. ile ilgili durumların olduğu tespit edilmiştir (MEB, 2010: 67).

Son zamanlarda engellilere kolaylık sağlamak adına genel olarak devlet kurumlarının kamu kurum ve kuruluşlarına, özel de Milli Eğitim Bakanlığının engelli öğrenciler açısından okul ve sınıflara erişiminin sağlanması için erişilebilirlik faaliyetleri noktasında çabalarının artarak devam ettiği görülmekle beraber bu çalışmaların daha ileri seviyelere götürülmesi beklenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de özel gereksinimli bireylere çocukluktan itibaren eğitim veren okulların kurumsal anlamda temelini II Abdülhamid döneminde (1891) açılan Sağır ve Dilsizler mektebine dayandırmak mümkündür. Bu okulun müfredatında (Ulum-u Diniye) adıyla yer alan din dersi günümüzde özel eğitim okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak okutulan zorunlu derslerden biridir. Yukarıda belirtildiği üzere özel gereksinimli bireylerin din eğitimi sürecinde genel olarak müfredat, eğitimciler, araç-gereç (materyal), ve fiziki şartlardan kaynaklanan çeşitli sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunların çözümü noktasında şu önerilerde bulunulabilir;

Programlar açısından; DKAB dersinin de içinde yer aldığı 2005 yılı ve öncesine ait eğitim programlarının uygulamada yaşanan problemlerden dolayı yeniden ele alınması gerekmektedir. Zihinsel ve işitsel engelleri olan bireylere yönelik bu bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçları da göz önünde bulunduran, öğrenme özelliklerini dikkate alan ve onların günlük yaşamda ihtiyaç duydukları gereksinimleri karşılayabilecek yeni eğitim programların hazırlanması gereklidir. Bu eğitim ve öğretim programlarının çağdaş öğrenme yaklaşımları çerçevesinde gelişen yeni teknoloji uygun bir biçimde hazırlanması programların daha işlevsel olmasını sağlayabilir.

Araç-gereç ve materyal açısından; Hafif zihinsel engelli bireyler için hazırlanmış DKAB ders kitabı içerik açısından gözden geçirilerek ders

kitabındaki görseller artırılmalı ve okuma metinleri öğrencilerin anlayabileceği bir biçimde yeniden düzenlenmelidir. Görme engelliler için kabartma yazısına (Braille alfabesi) uyarlanmış DKAB dersi kitabı ve işitsel-dokunsal materyaller hazırlanmalıdır. İşitme engelli bireyler için görsel ağırlıklı, onların öğrenme özelliklerini dikkate alarak hazırlanmış DKAB ders kitabı ve yardımcı materyaller geliştirilmelidir. Orta, ağır ve otistik bireyler için bu öğrencilerin düzeyine uygun ders kitabı, görsel işitsel videolar (interaktif oyun ve programlar, oyun kartları, resimler, posterler) hazırlanmalıdır. FATİH projesi kapsamında diğer okullarda olduğu gibi özel eğitim okul ve kurumlarında akıllı tahtaların bu öğrencilerin istifadesine sunulması sağlanmalıdır.

Eğitimciler açısından; Engellilere yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, onların sosyal hayatta olduğu gibi, dini yaşamlarında da kendi kendilerine yeter duruma gelmeleri için özel eğitimcinin yanında özel eğitim bilgisine sahip din eğitimcisinin de olması gerekmektedir. Özel eğitim öğretmenlerinin öğrenim gördüğü üniversitelerin özel eğitim öğretmenlerini yetiştiren bölümlerde DKAB dersi verilebilir böylece bu öğretmenler DKAB dersine girdiklerinde yeterli derece din öğretimi yapacak bilgiye sahip olacaktır. Özel eğitim sınıf öğretmenlerinin ve DKAB branş öğretmenlerinin periyodik olarak hizmet içi eğitime alınıp bilgilerinin güncellenmesi sağlanabilir. DKAB dersi öğretmenlerinin özel eğitim okullarında atandıklarında problem yaşamamaları için üniversitelerin ilahiyat fakülteleri bünyesinde alan derslerinin yanında farklı engel gruplarına yönelik özel eğitim dersleri verilebilir. İsteyen öğrencilere yan alan branşı olarak özel eğitim bölümünü seçebilme imkânı sağlanabilir. Ayrıca yüksek lisans ve doktora programlarında özel eğitim'e yönelik dersler/programlar açılabilir. Böylece özel eğitim din eğitiminde ihtisas sahibi din eğitimcileri yetişerek ve bu alandaki açık giderilebilir.

Son olarak fiziksel açıdan özellikle engelli bireylerin eğitim gördükleri mekânlar, bu öğrencilerin kolayca ulaşabilecekleri ve aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri yerler olmalıdır. Bu kapsamda engelli okullarının ve sınıf ortamlarının, bu okullarda eğitim görecektiren öğrencilerin özelliklerine ve hedeflenen kazanımları elde etmelerine yardımcı olabilecek biçimde düzenlenmesi ve inşa edilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. (1982). *Musned*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Akçamete, G. (1998). Türkiye'de Özel Eğitim, Süleyman Eripek (Ed) *Özel Eğitim*, (s.197–208) Açık öğretim Fakültesi Yayınları No: 561.

Akçamete, G. (2009). *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, Kök Yayıncılık, Ankara.

Akkuş, N. (2007). *Orta Düzeyde Öğrenme Yetersizliği (Eğitilebilir) Olan Çocuklara Günümüzde Uygulanan İlköğretim Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Balcı, S. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, Libra Yayıncılık, İstanbul.

Başkonak, M. (2017). Yeni Bir Eğitim modeli Olarak İşitme Engelliler İçin İmam Hatip Okulları, Geleceğin İnşasında İmam Hatip Okulları Cilt II (Edt. İ. Erdem, İ. Aşlamacı, R. Uçar) içerisinde (87–95), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya.

Çitil, M. (2017). *Türkiye'de Özel Eğitim Tarihsel, Politik ve Yasal Gelişmeler*, Vize Yayıncılık, Ankara.

Demir, R. (2008). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Derslerde Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Demir, R.(2017a).*Özel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Çeşitli Açılardan İncelenmesi*, Amasya İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (9), 103–132.

Demir, R.(2017b).Hafif (Eğitilebilir) Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Hazırlanan Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi, Akademik Bakış Dergisi,Sayı: 64- s. 209–235.

Duzcu, M.G.(2015). *Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dündar, M. (2016), *Özel Eğitimde Din Eğitimcisi Yetiştirme, I. Uluslar Arası Engellilik ve Din Sempozyumu*, (18–20 Kasım 2016) İstanbul, S.641–657.

Eratay, E., Tekinaslan, İ.Ç, Yıkılmış, A, (2012). *Zihin Engelliler Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Uygulama Okulu Programına ve Öğretimde Kullandıkları Yöntemlere İlişkin Görüşleri*, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt:12, 20. Yıl, Özel Sayı, 12: 137–158.

Etbaş, D.A. (1999). *Özürlü Çocukların Din Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Fırat, T. (2010). *Eğitilebilir Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Hazırlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Gün, A. (2015). İşitme Engelliler Ortaokulunda Okuyan Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutum ve Değerlendirmeleri: Amasya ve Samsun Örneği, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (28), 61–92.

Gün, A. (2016). İşitme Engelli Öğrencilerin Öğrenme İlkeleri Işığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, I. Uluslar Arası Engellilik ve Din Sempozyumu (ss. 599–626). İstanbul: Yeditepe Ofset Yayıncılık

Günay, R, Görür, H. İ. (2013) . Osmanlı Devleti’nde Sağır, Dilsiz ve A'mâ Mektebi, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(53), s. 55–07, Ankara.

Gündüz, M. ve Akın, A. (2015). Türkiye’de Devlet Okullarındaki Özel Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2), s. 86–95

Gürgür, H. (2001). “İşitme Engelliler İlköğretim Okulunda (1. Kademe) Uygulanan Eğitim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kara, E. (2008). *Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26–27, s. 317–331.

Karagöz, İ. (2005). *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Karasu, T. (2013). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecinde Engelliler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Kula, N. (2004). *Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti* Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, s.17–45.

Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yayınları, İstanbul.

MEB, (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB, (2010). *Özel Eğitim Okullarında Özel Eğitim Hizmetleri Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Görme, İşitme, Ortopedik ve Eğitilebilir Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulları Örneği)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları(Earged), Ankara.

MEB, (2013). *Özel Eğitim Uygulama Merkezi (Okulu) I.ve II. Kademe Eğitim Programı (Otistik Çocuklar İçin)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

MEB, (2014). *Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Okulu) Eğitim Programı (Görme Engelliler İçin)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Musayev, İ. (2016). *Engelli Bireylerin Din ve Değerler Eğitimi*, C planı Yayınları, İstanbul.

Özdemir, S. (2016). *Engelliler ve Din*,C planı Yayınları, İstanbul.

Özavşar, M.E. (2003). *İslam Kültüründe Engelli Meşhurlar Yada İslam Kültüründen İnsan Manzaraları, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (Sorunlar ve Çözüm Önerileri) içinde s. 137–152*, DİB Yayınları, Ankara.

Özgür, İ. (2015). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim*, Karahan Kitabevi, Adana.

Özsoy, Y., Özyürek, M., Eripek, S. (1998). *Özel Eğitime Giriş*, Ankara Karatepe Yayınları, Ankara.

Sayı, H. B. (2008). *Osmanlı Belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Üzümcü, M. ve Nazıroğlu, B. (2016). *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarında Karşılaştığı Problemler ve Bunlarla Başa Çıkma Yolları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43) s.1546–1557.

İnternet Kaynakları

DİE (2002). Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması* http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=14 /24.04.17 tarihinde erişim sağlanmıştır.

TÜİK. (2010). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=1&KITAP_ID=244 /25.04.17 tarihinde erişim sağlanmıştır.

MEB (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf/ 06.05.17 tarihinde erişim sağlanmıştır.

MEB (2015). *Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi Eğitim DKAB Ders Kitabı*.

http://www.meb.gov.tr/Ders_Kitaplari/2014/OzelEgitimOgrencileri/MeslekiEgitimMerkezi/DinKulturu.zip /10.03.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır.